

ISSN: 2985-2366 (Online)

วารสารการบริหาร การจัดการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน
Journal of Administration Management and Sustainable Development

Homepage: <https://so15.tci-thaijo.org/index.php/jamsd>e-mail: jamsdonline@gmail.com

กิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ตำนานบึงหล่มและท้องพระโรงโดยใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้
ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5
อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

Learning activities on the history and legends of Bueng Lom and Thong Phra Rong
using community-based learning through the integration of geography and
local history for grade 11 students in Phrom Phiram District, Phitsanulok Province

ชยานันต์ เคี่ยมทองคำ^{1*}Chayanank Kheamthongkam^{1*}¹หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร¹Master of Education Program in Social Studies, Faculty of Education, Naresuan University*Corresponding author's e-mail: chayanank67@nu.ac.th^{1*}

Received: March 21, 2026

Revised: April 07, 2026

Accepted: April 20, 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก และ 2. พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เป็นการวิจัยเป็นเชิงคุณภาพ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ครูผู้สอน นักเรียน และบุคคลในชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสะท้อนผลการเรียนรู้ และบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการสรุปอุปนัยพร้อมตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังขาดความเป็นรูปธรรม โดยเน้นการสอนตามตำราและขาดการเชื่อมโยงกับชุมชน ขณะที่กิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงพื้นที่สำรวจ สัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานท้องถิ่น และสร้างผลงานด้วยตนเอง ส่งผลให้นักเรียนมีความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพิ่มขึ้น สามารถเชื่อมโยงกับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผล

อีกทั้งยังช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน รวมถึงส่งเสริมความภาคภูมิใจและจิตสำนึกในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานร่วมกับการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีความหมายและสนับสนุนการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติของผู้เรียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, การบูรณาการภูมิศาสตร์, บึงหล่ม, ทองพระโรง

Abstract

This research aimed to: 1. investigate the current situation of local history learning management, and 2. develop learning activities that integrate community-based learning with geography and local history. This study employed a qualitative research approach. The key informants consisted of history teachers, grade 11 students, and community members. The research instruments comprised semi-structured interviews, participant observation, reflection forms, and field notes. Data were analyzed using content analysis and analytical induction, with their credibility verified through triangulation. The findings indicated the management of local history learning was not systematically implemented and predominantly relied on textbook instruction, with minimal incorporation of community resources. The learning activities they designed prompted students to participate in fieldwork, carry out interviews, analyze local historical evidence, and produce their own learning products. Consequently, students exhibited a deeper understanding of local history and were able to connect historical knowledge with geographical context in a more meaningful way. The activities also enhanced students' analytical thinking, communication skills, and collaborative learning. Furthermore, students developed a greater sense of pride in their community and an awareness of the importance of effectively preserving local cultural heritage. These findings indicate that integrating community-based with geography and local history can effectively foster meaningful learning and enhance students' knowledge, skills, and attitudes towards local history.

Keywords: community-based learning, local history, geographic integration, Bueng Lom, Thong Phra Rong

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาไทยยังคงเผชิญกับข้อจำกัดด้านรูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นการถ่ายทอดความรู้และการท่องจำเป็นสำคัญ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดความสามารถในการคิดวิเคราะห์และไม่สามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับบริบทของชีวิตจริงได้อย่างมีความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายการจัดการศึกษาของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2560) ที่สะท้อนว่า การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ยังไม่สามารถพัฒนาการคิดเชิงวิเคราะห์ของผู้เรียนได้อย่างเต็มศักยภาพ อีกทั้งผลการทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติขั้นพื้นฐาน (Ordinary National Educational Test: O-NET) ในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมยังอยู่ในระดับที่ควรปรับปรุง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2567) แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของ

ผู้เรียนและส่งเสริมการเรียนรู้เชิงลึก

แม้ว่ามาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสาระภูมิศาสตร์ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จะกำหนดให้สถานศึกษา นำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) แต่ในทางปฏิบัติยังพบว่า การจัดการเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังคงเน้นเนื้อหาในระดับชาติ ขาดการบูรณาการกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และขาดสื่อหรือกิจกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ส่งผลให้ผู้เรียนมีโอกาสรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างจำกัด ซึ่งไม่สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองจากบริบทจริง (ทีศนา เขมมณี, 2560) อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ดังกล่าวนับเป็นประเด็นท้าทายที่สอดคล้องกับนโยบายการจัดกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในมิติใหม่ของภาครัฐ ที่เน้นการเปิดพื้นที่ความหมายของประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ขนาดเล็กที่มีความหลากหลายและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตจริง เพื่อขับเคลื่อนประสบการณ์การเรียนรู้เชิงรุก (active learning) ที่มีความหมายและหลอมรวมตัวชี้วัดเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้การสอนประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ที่ประสบปัญหาจากการท่องจำลำดับเรื่องราวแบบนามธรรม สามารถแก้ไขได้ด้วยการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดกิจกรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกสืบสวนข้อเท็จจริงจากหลักฐานจนเกิดประสบการณ์และทักษะการคิดอย่างมีเหตุผล (ฐาปณีย์ รักภูบาล และคณะ, 2566) นอกจากนี้ กระบวนการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษายุคใหม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน เพื่อยกระดับทักษะการดำรงชีวิตของผู้เรียนตามหลัก 3R และ 7C เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้แบบบรรยาย (passive learning) ไปสู่การลงมือปฏิบัติจริงที่สามารถนำประสบการณ์ไปใช้ได้ในชีวิตจริง (กนก จันทร์ทอง, 2560) เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในปัจจุบันไม่ใช่เพียงการท่องจำอดีตตามที่รัฐส่วนกลางกำหนด แต่เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสำนึกประวัติศาสตร์ของประชาชน ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักในคุณค่าของตนเองและชุมชน ตลอดจนเข้าใจพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับบริบทเชิงพื้นที่ได้อย่างแท้จริง (สิริวรรณ สิริวนิชย์, 2565) สอดคล้องกับโครงเรื่องประวัติศาสตร์สังคมระดับภูมิภาคที่มุ่งเน้นกระบวนการศึกษาผ่านชีวิตของชนธรรมดาสามัญและการเรียงร้อยเชื่อมโยงของชาวเมืองผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และการคมนาคม แทนการผูกติดอยู่กับศูนย์กลางส่วนกลาง ดังเช่นชนบประวัติศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งบริบทเชิงพื้นที่ของเมืองพิษณุโลกนั้น มีลักษณะเฉพาะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นจุดบรรจบของกลุ่มน้ำสำคัญและทิวเขาซับซ้อน ทำให้กลายเป็นทำเลเชิงยุทธศาสตร์และศูนย์กลางชุมทางคมนาคมที่เชื่อมโยงผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรมให้เข้ามาปฏิสัมพันธ์และอพยพตั้งถิ่นฐานร่วมกันมาอย่างมีพลวัต (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2569)

ในบริบทของจังหวัดพิษณุโลก โดยเฉพาะอำเภอพรหมพิราม เป็นพื้นที่ที่มีแหล่งประวัติศาสตร์และตำนานท้องถิ่นที่สำคัญ เช่น บึงหล่ม และเมืองทองพระโธม ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และการพัฒนาของชุมชน โดยจากการสำรวจทางโบราณคดีในเขตจังหวัดพิษณุโลก ปรากฏร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงความสำคัญของพื้นที่ในอดีตมาอย่างต่อเนื่อง (สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย, 2566) อย่างไรก็ตาม แหล่งเรียนรู้ดังกล่าวยังไม่ได้ถูกนำมาบูรณาการในกระบวนการจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเข้าถึงองค์ความรู้จากบริบทจริงของชุมชนได้ ทั้งนี้ จากการศึกษาสภาพปัจจุบันในพื้นที่ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจเบื้องต้นผ่านการสัมภาษณ์ครูผู้สอนและการสังเกต การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ในโรงเรียน ยังคงเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาตามตำรา ขาดการเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในระดับจำกัด โดยส่วนใหญ่ไม่สามารถอธิบายพัฒนาการของพื้นที่หรือเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างของการจัดการเรียนรู้ ที่ยังไม่สอดคล้องกับบริบทจริงของผู้เรียน และจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสม

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning: CBL) เป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง โดยอาศัยชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้ (constructivism) ที่มองว่า ผู้เรียนสามารถสร้างความรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (Vygotsky, 1978) ขณะเดียวกันแนวคิดประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ (spatial history) ยังช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีเหตุผล โดยเน้นความสัมพันธ์ระหว่าง “พื้นที่” และ “เวลา” (Knowles & Hillier, 2008) ซึ่งมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างยิ่ง

ดังนั้น การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ร่วมกับการบูรณาการภูมิศาสตร์จึงเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน แม้ว่างานวิจัยที่ผ่านมา แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานและการบูรณาการสาระการเรียนรู้ในการพัฒนาทักษะของผู้เรียน แต่ยังพบข้อจำกัดสำคัญ คือ การศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ได้บูรณาการแนวคิดประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ที่ร่วมกับบริบทท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ และยังขาดการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้จริงกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในพื้นที่เฉพาะอย่างชัดเจน การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐานผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในบริบทของอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงพื้นที่จริงสำรวจแหล่งเรียนรู้สัมภาษณ์บุคคลในชุมชน และวิเคราะห์ข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจเชิงลึก พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การคิดเชิงพื้นที่ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งส่งเสริมความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมในการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับ 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ การเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Learning: CBL) แนวคิดประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ (spatial history) และการบูรณาการภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของผู้เรียน ซึ่งตามหลักการของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมสมัย (contemporary local history) นั้น จุดมุ่งหมายหลักไม่ใช่เพียงการเล่าเรื่องราวอดีตตามมิติเวลา แต่เป็นการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดทักษะการศึกษาด้วยตนเอง (self-learning) ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ และสามารถต่อยอดไปสู่การนำความรู้ทางประวัติศาสตร์และทุนวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (creative industry) ที่จับต้องได้และกินได้ในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) ขณะเดียวกัน กระบวนการเรียนรู้เพื่อรับมือกับวิกฤตการณ์และการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของโลกยุคปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยการจัดการเรียนรู้ภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนผ่านจากกระบวนการบรรยายหรือการท่องจำเนื้อหาตามช่วงเวลา ไปสู่แนวทางการจัดกิจกรรมเชิงรุก (active learning) ที่บูรณาการระหว่างกระบวนการทางภูมิศาสตร์และกระบวนการสืบเสาะหาความรู้เข้าด้วยกัน เพื่อยกระดับความฉลาดรู้เชิงพื้นที่ (spatial literacy) และปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อการศึกษายุคใหม่ของผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายอย่างมีประสิทธิภาพ (ณัฐวุฒิ จงจิต, 2567)

แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้จากบริบทจริงของชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมกับบุคคล สถานที่ และทรัพยากรในท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญ ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้แบบสร้างองค์ความรู้ (constructivism) ที่มองว่าความรู้เกิดจากการที่ผู้เรียนสร้างขึ้นจากประสบการณ์ (Vygotsky, 1978)

แนวคิดประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ (spatial history) เป็นแนวคิดที่เน้นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ โดยใช้เครื่องมือ เช่น แผนที่ ภูมิประเทศ และข้อมูลเชิงพื้นที่ เพื่ออธิบายพัฒนาการของสังคมในอดีต (Knowles & Hillier, 2008) อธิบายว่า “Spatial Turn” ในการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเหตุการณ์ในมิติของสถานที่ ทำให้สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง แนวคิดนี้มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เนื่องจากช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยง “พื้นที่” กับ “เวลา” ได้อย่างมีเหตุผล รวมถึงความสามารถในการวิเคราะห์สาเหตุและผลสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ (analyze cause and consequence) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์และผลกระทบของเหตุการณ์อย่างต่อเนื่อง โดยผ่านกระบวนการไต่สวนหลักฐานทั้งขั้นต้นและขั้นรอง ซึ่งจะช่วยแปรเปลี่ยนการเรียนรู้จากการจดจำผิวเผินไปสู่การอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างเป็นระบบ (ฐานันท์ รักภูบาล และคณะ, 2566) อีกทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์ระยะใกล้ในระดับจุลภาคผ่านระเบียบวิธีวิทยาที่หลากหลาย ทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่นร่วมกับการวิเคราะห์หลักฐานลายลักษณ์อักษรประเภทบันทึกความทรงจำ รายงานการประชุม หรือเอกสารจดหมายเหตุ ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดพหุทัศนะความรู้ให้ผู้เรียนมองเห็นทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึก และการมีส่วนร่วมของประชาชนตัวเล็กตัวน้อยในฐานะองค์ประกอบของเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถสะท้อนความผันผวนความหวังของสามัญชนในการกำหนดทิศทางและขับเคลื่อนชีวิตของเมืองตนเองภายใต้การเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์และวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีชีวิตชีวา (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2569) สอดคล้องกับแนวทางการสืบเสาะทางภูมิศาสตร์ (geo-inquiry process) ซึ่งประกอบด้วย 5 ขั้นตอนหลัก นับตั้งแต่การตั้งคำถามเชิงภูมิศาสตร์ การรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์และจัดระเบียบข้อมูล การสร้างสรรค์ผลงานเชิงพื้นที่ ไปจนถึงการนำเสนอและเผยแพร่ข้อค้นพบสู่ระบบออนไลน์ อันเป็นนวัตกรรมเชิงกระบวนการที่ส่งเสริมทักษะการคิดเชิงพื้นที่ (spatial thinking) ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความฉลาดรู้ในการอ่าน แปลความหมาย และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบมนุษย์และสิ่งแวดล้อมบนโลกได้อย่างเป็นระบบและคงทนในระยะยาว (ณัฐฉา จงจิต, 2567) การบูรณาการภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์เป็นแนวทางที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านกายภาพ สังคม และวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้แบบบูรณาการช่วยลดความแยกส่วนขององค์ความรู้ และส่งเสริมการคิดเชิงระบบ (system thinking) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (ทศนา แหมมณี, 2560) ซึ่งรวมถึงการเปลี่ยนผ่านบทบาทของครูสังคมศึกษาไปสู่เจเนอเรชันซี (Generation Z) ที่ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ตามปรัชญาการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (constructivism) และขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติที่กระตุ้นผลการเรียนรู้ของผู้เรียนให้คงทนอย่างมีประสิทธิภาพ (กนก จันทร์ทอง, 2560) และแนวทางของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) ที่เน้นการเชื่อมโยงความรู้กับบริบทจริงของผู้เรียนและการบูรณาการมิติเชิงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เข้ากับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นี้ ยังช่วยให้ผู้เรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และเวลา ทั้งนี้กระบวนการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นระบบผ่านกรอบแนวคิด STPIP ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ผสมผสานระหว่างมิติเชิงกายภาพของพื้นที่ (Space) ช่วงเวลาทางสังคม (Time) ความหลากหลายและปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคน (People) ประเด็นร่วมสมัยทางสังคม (Issue) และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์เพื่อขับเคลื่อนผลิตผลเชิงสร้างสรรค์ (Products) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2567) นอกจากนี้ แนวคิดการเรียนรู้เชิงรุก ยังเป็นอีกกรอบสำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

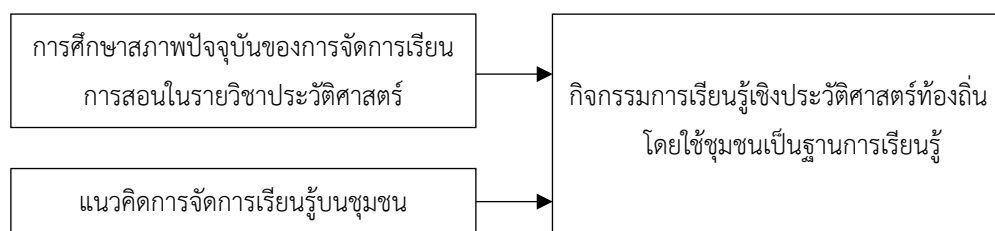
ผ่านการตั้งคำถาม การสืบค้นข้อมูล การอภิปราย และการลงมือปฏิบัติจริง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น โบราณสถาน ตำนานท้องถิ่น และคำบอกเล่าของบุคคลในพื้นที่ ช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีความหมาย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาโครงสร้างเนื้อหาประวัติศาสตร์ส่วนภูมิภาคที่มุ่งสำรวจพลังขับเคลื่อนและศักยภาพภายในของเมืองผ่านมิติเชิงพื้นที่ แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ และกำลังคน ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารระดับชาติฉบับเฉพาะทางด้านประวัติศาสตร์ (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2554)

ดังนั้น แนวคิดและงานวิจัยดังกล่าว จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐานร่วมกับการบูรณาการภูมิศาสตร์ โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้กับบริบทของตนเอง และพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ซึ่งนำไปสู่การสร้างความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งและยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นเพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ตำนานปิงหล่มแหลมทองท้องพระโรง ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและการทบทวนวรรณกรรมต่าง ๆ เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิดของการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มุ่งศึกษาสภาพปัจจุบันและพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้พื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เป็นบริบทในการศึกษา เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของครู นักเรียน และชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและสะท้อนสภาพจริงของการจัดการเรียนรู้ มีรายละเอียดวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และบุคคลในชุมชนในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ครูผู้สอนวิชาประวัติศาสตร์ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และบุคคลในชุมชนในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informants) ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้และมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) ครูผู้สอน

วิชาประวัติศาสตร์ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอรพพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ โรงเรียนดงประคำพิทยาคม โรงเรียนพรหมพิรามวิทยา และโรงเรียนวังมะด่านพิทยาคม จำนวน 9 คน 2) นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนดงประคำพิทยาคม ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ จำนวน 35 คน และ 3) บุคคลในชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน หรือผู้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จำนวน 4 คน

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างพิจารณาจากความรู้ ประสบการณ์ และความสามารถในการให้ข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่หลากหลาย ครบคลุม และมีความน่าเชื่อถือ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

2.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความคิดเห็น ประสบการณ์ และมุมมองของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยผู้วิจัยกำหนดประเด็นคำถามหลักไว้ล่วงหน้าให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถขยายความหรือแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมได้อย่างอิสระ ลักษณะของคำถามเป็นแบบปลายเปิด (open-ended questions) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและหลากหลาย ครบคลุมทั้งสภาพปัจจุบัน ปัญหา และแนวทางพัฒนาในการจัดการเรียนรู้

2.2 แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสังเกตพฤติกรรมของนักเรียนระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมจริง เพื่อบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของผู้เรียน กระบวนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกัน การสื่อสาร และการแสดงออกทางความคิดของนักเรียน การสังเกตดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยกำหนดประเด็นการสังเกตที่ชัดเจน เช่น ระดับการมีส่วนร่วม ความสนใจ การตั้งคำถาม และการเชื่อมโยงความรู้ ซึ่งช่วยให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนพฤติกรรมจริงของผู้เรียนในสถานการณ์จริง

2.3 แบบสะท้อนผลการเรียนรู้ (reflection form) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากผู้เรียนภายหลังการเข้าร่วมกิจกรรม โดยให้นักเรียนบันทึกความคิดเห็น ความรู้สึก สิ่งที่ได้เรียนรู้ และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนรู้ที่เข้าร่วม ลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนได้สะท้อนความคิดอย่างอิสระ เครื่องมือนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจมุมมองของผู้เรียนในเชิงลึก ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้

2.4 แบบบันทึกภาคสนาม (field notes) เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้บันทึกข้อมูลในระหว่างการทำกิจกรรมการเรียนรู้ในพื้นที่จริง โดยบันทึกเหตุการณ์สำคัญ บรรยากาศการเรียนรู้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับชุมชน รวมถึงรายละเอียดของสถานที่และบริบทที่เกี่ยวข้อง การบันทึกข้อมูลดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ เพื่อใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนการวิเคราะห์ข้อมูล และช่วยให้การตีความข้อมูลมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือวิจัย เพื่อให้มีความเหมาะสมและน่าเชื่อถือ โดยนำเครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แบบสังเกต แบบสะท้อนผลการเรียนรู้ และแบบบันทึกภาคสนาม เสนอต่อผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการสอนสังคมศึกษาและการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) ความเหมาะสมของภาษา และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขเครื่องมือให้มีความชัดเจน ครบคลุม และเหมาะสมยิ่งขึ้นก่อนนำไปใช้จริง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (trustworthiness) โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) จากแหล่งข้อมูลและวิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อมูลและลดอคติที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้เครื่องมือเพียงประเภทเดียว

นวัตกรรมที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ “ย้อนรอยเมืองโบราณ สู่ตำนานที่ยังมีลมหายใจ” พัฒนาขึ้นโดยใช้แนวทางการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ร่วมกับการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยกิจกรรม

ถูกออกแบบในลักษณะ “ฐานการเรียนรู้” (learning stations) และนำกลไกของเกมมาใช้เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นการเรียนรู้ เช่น การกำหนดภารกิจในแต่ละฐาน การสะสมคะแนน การทำกิจกรรมตามเงื่อนไขเวลา และการผ่านด่าน ซึ่งช่วยส่งเสริมแรงจูงใจในการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการทำงานร่วมกันของผู้เรียน

กิจกรรมเน้นให้ผู้เรียนได้ลงพื้นที่จริง เช่น บึงหม่มและท้องพระโรง ผ่านกระบวนการสำรวจ สัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนดำเนินกิจกรรม ระยะดำเนินกิจกรรม และระยะหลังดำเนินกิจกรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสะท้อนสภาพจริงของการเรียนรู้ มีรายละเอียดดังนี้

ระยะที่ 1 ก่อนดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น แนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน และการบูรณาการภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังดำเนินการสำรวจพื้นที่จริงในชุมชน เช่น บึงหม่ม ท้องพระโรง และแหล่งโบราณสถาน เพื่อศึกษาบริบทของพื้นที่ และเตรียมความพร้อมในการจัดกิจกรรม รวมทั้งดำเนินการสัมภาษณ์ครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ระยะที่ 2 ระหว่างดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ภายใต้ชุดกิจกรรม “ย้อนรอยเมืองโบราณ สู่ตำนานที่ยังมีลมหายใจ” โดยเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ลงพื้นที่จริง สำรวจแหล่งเรียนรู้ในชุมชน สัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ และรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในระหว่างการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเพื่อติดตามพฤติกรรมและการเรียนรู้ของนักเรียน เช่น การมีส่วนร่วมในกิจกรรม การทำงานเป็นกลุ่ม การตั้งคำถาม การวิเคราะห์ข้อมูล และการสื่อสารความคิด พร้อมทั้งบันทึกข้อมูลลงในแบบบันทึกภาคสนามอย่างต่อเนื่อง เพื่อเก็บรายละเอียดของกระบวนการเรียนรู้และบริบทแวดล้อม

ระยะที่ 3 หลังดำเนินกิจกรรม ภายหลังการจัดกิจกรรม ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสะท้อนผลการเรียนรู้ของนักเรียน เพื่อศึกษาความคิดเห็น ความรู้สึก และสิ่งที่นักเรียนได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ยังรวบรวมผลงานของนักเรียน เช่น แผนที่เชิงประวัติศาสตร์ สื่อการนำเสนอ หรือชิ้นงานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการวิเคราะห์ผลลัพธ์ของการเรียนรู้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อทำความเข้าใจข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารต่าง ๆ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นทำการอ่านข้อมูลอย่างละเอียดหลายรอบ เพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาในภาพรวม ก่อนจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ภายหลังจากการจัดหมวดหมู่ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และตีความข้อมูลโดยใช้การสรุปอุปนัย (analytic induction) เพื่อค้นหารูปแบบ แนวโน้ม และประเด็นสำคัญที่ปรากฏในข้อมูล โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งในด้านความเหมือนและความแตกต่าง เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่มีความครอบคลุมและลุ่มลึกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และผลงานของนักเรียน เพื่อยืนยันความสอดคล้องของข้อมูล และลดอคติที่อาจเกิดขึ้นจากแหล่งข้อมูลเพียงแหล่งเดียว พร้อมทั้งดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) โดยใช้ข้อมูลจากหลายแหล่งและหลายวิธีการเก็บข้อมูลร่วมกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสมาชิก (member

checking) โดยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นหรือประเด็นสำคัญที่ได้จากการตีความกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องกับประสบการณ์จริงของตนเอง เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลและลดอคติจากการตีความของผู้วิจัยเพียงฝ่ายเดียว เมื่อได้ผลการวิเคราะห์แล้ว ผู้วิจัยได้สรุปและเรียบเรียงข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอผลในลักษณะการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (descriptive analysis) เพื่อสะท้อนสภาพจริงของการจัดการเรียนรู้ กระบวนการดำเนินกิจกรรม และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติอย่างเป็นระบบและชัดเจน

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ตำนานบึงหม่มและท้องพระโรงโดยใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก สามารถสังเคราะห์ผลการวิจัยออกเป็นประเด็นหลัก (themes) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า สภาพการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ยังมีข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง และกระบวนการเรียนรู้ โดยสามารถสังเคราะห์เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) การจัดการเรียนรู้เน้นการถ่ายทอดความรู้เป็นหลัก (transmission-based learning) จากข้อมูลการสัมภาษณ์ ครูผู้สอน พบว่า การจัดการเรียนรู้อย่างยึดตามหนังสือเรียนและเนื้อหาที่กำหนดในหลักสูตรเป็นหลัก ส่งผลให้ครูมีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ มากกว่าการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ ครูยังสะท้อนถึงข้อจำกัดด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการขาดแหล่งข้อมูลที่ชัดเจน ซึ่งส่งผลต่อความมั่นใจในการจัดการเรียนรู้

“...ส่วนใหญ่ก็สอนตามหนังสือ เพราะเนื้อหาท้องถิ่นมันไม่มีแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจน เราก็เลยไม่มั่นใจที่จะเอามาสอนมากนัก...”

(ครูผู้สอน, สัมภาษณ์)

2) ผู้เรียนขาดประสบการณ์ตรงและความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จากข้อมูลแบบสะท้อนผล และการสังเกต พบว่า ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับสถานที่สำคัญในชุมชนในระดับพื้นฐาน เช่น การรู้จักชื่อ “บึงหม่ม” หรือ “ท้องพระโรง” แต่ยังไม่สามารถอธิบายความหมายเชิงประวัติศาสตร์ หรือเชื่อมโยงกับบริบททางภูมิศาสตร์และพัฒนาการของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง สะท้อนให้เห็นว่าการเรียนรู้ที่ผ่านมายังเป็นลักษณะการรับรู้แบบผิวเผิน

“...เคยได้ยินชื่อบึงหม่ม แต่ไม่รู้ว่ามันเกี่ยวกับอะไร หรือเกิดขึ้นยังไง...”

(นักเรียน, การสะท้อนคิด)

3) การขาดการบูรณาการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ แม้ว่าพื้นที่อำเภอพรหมพิรามจะมีแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เช่น บึงหม่ม เมืองท้องพระโรงและโบราณสถานต่าง ๆ แต่จากการสัมภาษณ์ และการสังเกต พบว่า แหล่งเรียนรู้เหล่านี้ยังไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการเรียนรู้จากบริบทจริง

“...แหล่งเรียนรู้มีอยู่ในชุมชน แต่ไม่ได้เอามาใช้จริงในการสอน ส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในห้องเรียน...”

(ครูผู้สอน, สัมภาษณ์)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และเจตคติ

ซึ่งสามารถสังเคราะห์เป็น 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

1) การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง (experiential learning) การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงพื้นที่จริง เช่น การสำรวจบึงหล่ม การศึกษาพื้นที่ท้องพระโรง และการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชน ทำให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดความเข้าใจเชิงลึกมากกว่าการเรียนรู้ในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว

“...พอได้ไปดูสถานที่จริง มันเข้าใจเลยว่าประวัติศาสตร์มันเกิดตรงนี้ ไม่ใช่แค่ในหนังสือ...”

(นักเรียน, การสะท้อนคิด)

2) การเปลี่ยนบทบาทของครูและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน (active learning) กิจกรรมการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นส่งผลให้ครูเปลี่ยนบทบาทจากผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ขณะที่ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้แสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการสืบค้น วิเคราะห์ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสะท้อนถึงลักษณะของการเรียนรู้เชิงรุก

“...เราไม่ต้องสอนเยอะเหมือนเดิม แต่นักเรียนไปหาคำตอบเองจากพื้นที่จริงได้...”

(ครูผู้สอน, สัมภาษณ์)

3) การสร้างความหมายและความภาคภูมิใจในท้องถิ่น การเรียนรู้ผ่านชุมชนทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในรากเหง้าของตนเอง และสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางประวัติศาสตร์กับชีวิตจริง ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

“...รู้สึกภูมิใจมากขึ้น เพราะได้รู้ว่าที่บ้านเรามีเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ...”

(นักเรียน, การสะท้อนคิด)

การอภิปรายผล

จากผลการวิจัยผู้วิจัยสามารถอภิปรายผล โดยเชื่อมโยงกับประเด็นสำคัญ (themes) ที่ค้นพบ แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยในประเด็นการจัดการเรียนรู้เน้นการถ่ายทอดความรู้สะท้อนให้เห็นว่า ครูผู้สอนยังคงใช้วิธีการสอนแบบบรรยายและยึดตามหนังสือเรียนเป็นหลัก ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า เป็นผลจากโครงสร้างของหลักสูตรและระบบการประเมินผลที่เน้นความรู้เชิงเนื้อหา (content-based) มากกว่าทักษะการคิดวิเคราะห์ส่งผลให้ครูเลือกใช้วิธีการสอนที่ควบคุมเนื้อหาได้ง่ายและสอดคล้องกับข้อจำกัดด้านเวลา ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ (Vygotsky, 1978) ที่ระบุว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างมีความหมายเมื่อผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม แต่ในกรณีนี้ การเรียนรู้ที่แยกออกจากบริบทของชุมชน เช่น บึงหล่มและท้องพระโรง ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถสร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์จริงได้ ส่งผลให้ความรู้ที่ได้รับเป็นเพียงความรู้เชิงท่องจำ ในประเด็นผู้เรียนขาดประสบการณ์ตรงและความเข้าใจเชิงลึก สามารถอธิบายได้ว่า เป็นผลจากการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีบทบาทเป็นเพียงผู้รับสาร ซึ่งเป็นลักษณะของการเรียนรู้แบบรับสาร (passive learning) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของทิตินา แชมมณี (2560) ที่ชี้ให้เห็นว่า การเรียนรู้ที่ผู้เรียนไม่มีส่วนร่วมจะไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ผ่านการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ผลการวิจัยในประเด็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง (experiential learning) แสดงให้เห็นว่า การที่ผู้เรียนได้ลงพื้นที่จริง เช่น การสำรวจบึงหล่ม การศึกษาพื้นที่ท้องพระโรง

และการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชน ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีความหมาย ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดของ Dewey (1938) ที่เสนอว่า การเรียนรู้เกิดจากการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) นอกจากนี้ การเรียนรู้ผ่านชุมชนยังสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งเน้นการใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ โดยช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ในประเด็นการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์กับภูมิศาสตร์ (spatial history) ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้เรียนสามารถเข้าใจเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ผ่านพื้นที่จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Knowles & Hillier (2008) ที่ระบุว่า การเรียนรู้ผ่านพื้นที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์กับภูมิประเทศได้อย่างลึกซึ้ง และในประเด็นการสร้างความรู้ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น สามารถอธิบายได้ว่า การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ของผู้เรียน เช่น การเรียนรู้จากตำนานบึงหล่มและเมืองทองพระโรง ทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง

โดยสรุป ผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า ข้อจำกัดของการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในรูปแบบเดิมเกิดจากการขาดการเชื่อมโยงกับบริบทจริง และการเน้นการถ่ายทอดความรู้เป็นหลัก ขณะที่การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานร่วมกับการบูรณาการภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สร้างองค์ความรู้จากประสบการณ์จริง ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก พัฒนาทักษะในศตวรรษที่ 21 และเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผู้เรียนในบริบทท้องถิ่นได้อย่างมีความหมาย

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสะท้อนผลของผู้เรียน พบว่า การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเกิดจากการผสมผสานกันของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับบริบทจริงของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ โดยประเด็นสำคัญที่ค้นพบจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ได้แก่ การเรียนรู้จากพื้นที่จริง การใช้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ และการออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมแรงจูงใจในการเรียนรู้ ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวปรากฏอย่างสอดคล้องกันในข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการสะท้อนผลของผู้เรียน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงในชุมชน เช่น การลงพื้นที่ การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้ทางประวัติศาสตร์กับบริบททางภูมิศาสตร์ได้อย่างมีความหมาย ส่งผลให้เกิดความเข้าใจเชิงลึก พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการทำงานร่วมกัน ตลอดจนเกิดความภาคภูมิใจและตระหนักถึงคุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้น องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพควรเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างพื้นที่จริง ชุมชน และการลงมือปฏิบัติของผู้เรียน โดยเฉพาะในบริบทที่มีแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และชุมชนเป็นฐาน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบการเรียนรู้ในบริบทอื่นได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 ควรส่งเสริมให้ครูผู้สอนนำบริบทของชุมชนมาเป็นฐานในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มากขึ้น โดยเฉพาะในรายวิชาประวัติศาสตร์และสังคมศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงระหว่างเนื้อหาบทเรียนกับชีวิตจริงของตนเอง

1.2 ควรพัฒนาและจัดทำชุดกิจกรรมในลักษณะฐานการเรียนรู้ที่มีลำดับขั้นชัดเจน เพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ และการสังเคราะห์องค์ความรู้ของผู้เรียน มากกว่าการเน้นการจดจำข้อมูล

1.3 ควรพัฒนากิจกรรมการใช้กลไกเกม เช่น การสะสมคะแนน ตราประทับ และรางวัล สามารถนำไปประยุกต์ใช้

กับรายวิชาอื่น ๆ ได้ เพื่อกระตุ้นแรงจูงใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน

1.4 โรงเรียนควรสนับสนุนการใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน เช่น แหล่งโบราณคดี วัด หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเสริมเป็นครั้งคราว

1.5 การประเมินผลควรให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการของผู้เรียน ควบคู่กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อสะท้อนความก้าวหน้าแท้จริงของผู้เรียน

1.6 ควรคำนึงถึงสภาพอากาศและฤดูกาลในการวางแผนจัดกิจกรรมนอกห้องเรียน โดยเฉพาะพื้นที่ภาคสนาม เช่น บริเวณบึงหล่มหรือแหล่งโบราณสถาน ซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากอุณหภูมิสูง ฝนตก หรือสภาพพื้นดินที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการสำรวจ การวางแผนช่วงเวลาให้เหมาะสมจะช่วยให้การเก็บข้อมูลและการเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาผลของการจัดกิจกรรมในระยะยาว เพื่อดูความคงทนของความรู้และการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติของผู้เรียน

2.2 ควรขยายการทดลองใช้กิจกรรมไปยังระดับชั้นอื่น หรือโรงเรียนในบริบทที่แตกต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์และปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2.3 อาจพัฒนาเครื่องมือวัดการคิดเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ เพื่อประเมินผลการบูรณาการภูมิศาสตร์กับประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

2.4 ควรศึกษาการบูรณาการเทคโนโลยีเพิ่มเติม เช่น สื่อดิจิทัลเชิงโต้ตอบ หรือเทคโนโลยีเสมือนจริง เพื่อยกระดับประสบการณ์การเรียนรู้ให้หลากหลายมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กนก จันทรทอง. (2560). การสอนสังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสารวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*, 28(2), 227-241. <https://journal.oas.psu.ac.th/index.php/asj/article/view/1139>.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2554). ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก บทนำเสนอโครงสร้างเนื้อหาสำหรับงานเขียน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 28(2), 1-19. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/HUSO/article/view/6262/5474>.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2569). *ประวัติศาสตร์สังคมเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2475-2503*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ฐานันท์ รักภูบาล, ศศิพัชร จำปา และชัยรัตน์ โตศิลา. (2566). ผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีต่อความสามารถในการวิเคราะห์สาเหตุและผลสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5. *วารสารศิลปการศึกษาศาสตร์วิจัย*, 15(2), 11-26. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/suedureasearchjournal/article/view/265867>.
- ณัฐวุฒิ จงจิต. (2567). *ผลของการจัดการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการสืบเสาะทางภูมิศาสตร์ที่มีต่อความฉลาดรู้เชิงพื้นที่และเจตคติต่อการศึกษาศาสตร์ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทศนา แคมมณี. (2560). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 21). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). *มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสาระภูมิศาสตร์ ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560) ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2567). *แนวทางการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสังคมร่วมสมัย: เรื่องของฉัน เรื่องของเรา Local History Our Story*. สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). *แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560–2579*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย. (2566). *รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดพิษณุโลก*. กรมศิลปากร.
- สิริวรรณ สิริวนิชย์. (2565). *แนวคิดและวิธีการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. สาขาวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. Macmillan.
- Knowles, A. K., & Hillier, A. (Eds.). (2008). *Placing history: How maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship*. ESRI Press.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1f9vz4>.